

Nogmaals, Theo de Boer heeft rond drie thema's ('hermeneutica', 'politica' en 'anthropologica'), een aardig boek samengesteld dat verdient gelezen te worden, omdat het binnen nuchter opgebouwde analyses en argumenten inzichten en perspectieven een ruimte biedt die verdere overweging waard zijn. Zo'n essayistiek wordt te weinig voor vol aanzien — helaas !

Jacques DE VISSCHER

HISTORICITEIT

Wilhelm Dilthey, *Kritiek van de historische rede*. Amsterdam, Boom & Deurne, Denis 1994, 190 pp., 790 Bfr., 39,50 Hfl. ISBN 90 5352 067 8

Selectieve vertalingen bieden het voordeel, drempelverlagend te werken. Een omvangrijk filosofisch oeuvre is namelijk in de regel geenszins lezersvriendelijk, en vooral dan niet, wanneer het in artikelen, recensies, boekfragmenten, collegeteksten, correspondentie uitgezaaid is. De onoverzichtelijkheid van zo'n oeuvre, dat eerder als 'Werkstätte' dan wel als 'Werk' wordt beschouwd, staat zijn toegankelijkheid grotendeels in de weg. Bovendien is het nabuurschap van het Nederlandse en het Duitse taalgebied vandaag niet meer van die aard om nog een groot aantal geoefende lezers voort te brengen, die moeiteloos over de culturele Rijnbruggen heen en weer pendelen. Het innerlijk affiniteitsgevoel is weg. Men kijkt naar de andere oever als naar een terra incognita, niet met nieuwsgierige ogen, maar met toenemende lusteloosheid. Anthologieën kunnen ertoe bijdragen, om deze lusteloosheid te keren. De weloverwogen keuze van die teksten, die representatief zijn voor de centrale impuls van het oeuvre, waaraan het als zodanig ontsprongen is en waardoor het in beweging is gebleven, biedt een instapmogelijkheid, een uitnodiging om zich alsnog in het omvangrijker opus in te lezen.

Men kan de selectie van Wilhelm Dilthey's teksten, onder redactie van J. Keulartz en vertaald door W. Oranje, als zo'n uitnodiging beschouwen. Deze selectie vervult geenszins de ambitie, om een Nederlands equivalent te bieden van de *Gesammelte Schriften*, of van een representatief deel van deze Schriften, zoals de door F. Rodi en R. Makkreel verzorgde Engelse vertaling. Meer bescheiden in opzet, valt de keuze op enkele tekstfragmenten uit Band V, VII en VIII van de Dilthey-uitgave : uit de *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, uit de *Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, uit *Das Wesen der Philosophie* en tenslotte uit Band VIII het fragment *Traum*. In chronologisch opzicht biedt deze selectie enkele werkopnames uit Dilthey's middenste en laatste periode; belicht worden op deze wijze achtereenvolgens de kennistheoretische fundering van de geesteswetenschappen, de hermeneutische aanzet tot dit funderingsprogramma en de filosofische wereldbeschouwingsleer. Van een tentatieve reconstructie van Dilthey's kritiek van de historische rede, in de omvang, waarin deze in het *Vorwort* tot Band XIX werd geschetst, is geen sprake. De selectie wekt het interesse voor dit project;

zij toont Dilthey's oorspronkelijke motivatie, de middelen, die hij aanwendde en tenslotte de richting, die Dilthey koos, om de tegenspraak tussen historisch bewustzijn en algemene geldigheidsaanspraak van de filosofie te boven te komen. Enkele fragmenten uit de *Ideen* en de *Poetik* zouden deze selectie verrijkt hebben.

In de redactie, die thans voorligt, blijft Dilthey's psychologische fundering relatief onderbelicht. Kleine schoonheidsfoutjes zijn het verkeerd citeren van de titel van de *Ideen* (inleiding p. 31) en van de titel van K. III uit het tweede deel van *Das Wesen der Philosophie* (p. 61). Dilthey's verzameld werk wordt weliswaar bij Vandenhoeck 'gepubliceerd', maar niet door dit Verlagshaus ook 'uitgegeven' (ibid.): deze wetenschappelijke taak rust bij de 'Dilthey-Forschungsstelle' van de universiteit Bochum onder leiding van F. Rodi en K. Gründer. De drie punten (...), die regelmatig in de uitgegeven teksten van Dilthey opduiken, betreffen niet zonder meer "passages, die Dilthey zelf nooit voltooid heeft", maar in de regel passages, die uit het handschrift niet kunnen ontcijferd worden, hetzij door beschadiging van het manuscript zelf of door de onleesbaarheid van het met Siegel doorwrocht, uiterst minuskuul handschrift. De vertaling van de gekozen fragmenten beoogt geen volledige weergave, maar houdt zich aan het filosofisch onmiddellijk relevante gedachtengoed. Deze 'ekonomie' is een toegift aan de beoogde lezersvriendelijkheid. Van meer opgravingswerk, waarvan bijvoorbeeld de vele voetnoten in de Engelse vertaling getuigen, werd afgezien. De vertaler heeft voor een verzorgde, leesbare tekst gekozen, de redacteur voor een inleidende tekst, die het pendant vormt van de selectie van teksten. Derhalve worden achtereenvolgens kennistheoretische fundering, hermeneutische wending en wereldbeschouwingsleer kort besproken; de inleiding wordt aangevuld met een selectieve bibliografie, waarin ook de jongere generatie van de Dilthey-Forschung: F. Rodi, H.-U. Lessing, H. Johach, H. Ineichen, R. Makkreel, is opgenomen.

Koos Jos de Mul voor zijn eerder gepubliceerd proefschrift over Dilthey de titel: *De tragedie van de eindigheid*, zo noemt Keulartz Dilthey 'de pionier van het post-metafysische denken'. Beide titels staan tot de filosofische gestalten van Dilthey in een wat moeilijke verhouding. De bewoordingen zijn niet zonder meer deze, die Dilthey zelf voor zijn filosofische plaatsbepaling heeft gekozen. 'Eindigheidsfilosofie' en 'post-metafysiek' behoren veeleer tot een terugblik vanuit onze huidige filosofische context. Niet een tragisch levensgevoel, maar een merkwaardige jeugdige vreugde begeleidt Dilthey's onstuitbare ijver. Het pionierswerk van de metafysiek-kritiek hoort voor immer toe aan Kant. Wat deze kritiek evenwel voor de Europese wetenschappen betekent, en in het bijzonder voor de 'geesteswetenschappen', is Dilthey's werkveld. Niet de identiteitscrisis van de filosofie bevangt daarom Dilthey's hart, maar de crisis van de Europese wetenschappen. Dilthey's historisch bewustzijn tekent met name ook zijn afneiging van 'algemene voorstellingen' van 'de' filosofie. Een te 'filosofische' benadering van Dilthey's oeuvre blijft aan zulke algemene voorstellingen schatplichtig; ze mist het stijgende aandeel van niet zonder meer filosofisch verdisconteerbare beschrijvingen en analyses, het instrumentarium waarvan Dilthey niet binnen de filosofie zelf zoekt, maar in de 'environs der Philosophie'. Zo is bijvoorbeeld Dilthey's fenomenologie van de metafysiek niet van zijn *Grundriss der Geschichte der Philosophie* los te weken; een eindigheidsfilosofie stelt in Dilthey's werk niets voor, wanneer ze niet als Realpsychologie, als descriptieve en comparatieve studie van de concrete individualiteit beoefend wordt en door een 'hermeneutisches Verfahren'

uitgebreid. Bij Dilthey komt het er niet zozeer op aan, te weten, welke filosofie men representeert; wel, welke analyse men beoefent, hoe rijk en gediversifieerd deze beoefening wel is, om het fenomeen van de 'geistige Welt' in zijn concrete historiciteit op de huid te zitten.

Een voor een breder publiek bestemde inleiding, die allereerst filosofisch interesse poogt te wekken, kan zich onmogelijk met dit 'défi' van Dilthey's werk meten, ten hoogste enkele 'lieux communs' bieden. Het verhaal van de drie -ismen, die Dilthey's filosofische omgeving karakteriseren : empirisme versus positivisme, historisme en neo-kantianisme, waartegenover dan de twee -ismen van Dilthey's werk worden geplaatst : pragmatisme en perspectivisme, is zo'n gemeenplaats. Een ander 'lieu commun' is de leer van de psychische structuur en van de verworven samenhang van het zielsleven, van identiteit en wisselwerking — kortom het psychologisme, dat inherent is aan de epistemologische rol, die Dilthey aan de psychologie toekent, en het virulent naturalisme, dat in Dilthey's gehechtheid aan kwantitatieve aspecten van een gelijkblijvende menselijke natuur schuilt. Een derde, alom bekende topic is de triade 'Erleben, Ausdruck, Verstehen' in Dilthey's latere werk, de verschuiving van introspectie naar interpretatie, waarbij klassiek naar Husserl en Hegel wordt verwezen. Een laatste gemeenplaats is de algemene geldigheidsaanspraak van de filosofie in Dilthey's typologie van de wereldbeschouwingen, en het aanwenden van het casus sui-argument, waarbij Dilthey's meta-filosofische positie aan de door hemzelf nagewezen historische relativiteit wordt onderworpen, - een problematisch argument, dat al te vlug de kloof tussen historische wereldbeschouwing en de uitdrukking ervan in de metafysische systemen dempt. De zogenaamde universalisering van het historisch bewustzijn betekent nog niet, dat dit bewustzijn voor zichzelf volkomen transparant zou zijn, en als een weten van de geest van zichzelf moet worden opgevat. De metafysische systemen, waarvan bij Dilthey sprake is, zijn geen andere dan deze van de Europese volkeren; hun culminatiepunt is met de geschiedenis van de Duitse geest eng verweven. Dat Dilthey's historisch bewustzijn "alle bepalingen achter zich laat om zo tot in het hart van iedere vreemde cultuur en iedere historische periode door te dringen" (p. 57) en bij het innemen van een meta-filosofische positie zelf "volgens de regels van de traditionele metafysica speelt" is een ernstige misvatting. Andere problematische punten zijn de te snelle overbrugging van de afstand tussen immerlijke ervaring en introspectie, het overspringen van het vraagstuk van de realiteitsconstitutie bij de epistemologische rol van de psychologie, de identificatie van Husserls aktkwaliteiten met houdingen ten opzichte van intentionele inhouden. Zinnsneden zoals 'signifié transcendantal', 'ideologische slippedraagster van het fascisme', 'rationalistische Hegel', 'knipooog naar Kant', 'typologiseringsrage', 'credo van de Historische School' horen naar mijn smaak niet in een vertoog over Dilthey thuis.

De vertaling van enkele belangrijke teksten uit Dilthey's oeuvre en de beknopte, overzichtelijke inleiding, die aan deze vertaling voorafgaat, nodigen een breder publiek uit tot een verrijkende, ofschoon niet al te zwaarwichtige ontmoeting. Over de behoefte aan actualisering van Dilthey's oeuvre kan men van mening verschillen. De ervaring leert, dat wie over post-metafysiek spreekt, in de regel meer aanvallig is voor metafysische hypostasen dan de schrijver van "ontstaan, heerschappij en verval van de Europese metafysiek". Overigens is Dilthey's werk van lange adem, - langer alleszins dan de wat

bekrompen verzuchtingen en het wat modieuze gesteun in onze bloedeigen Nederlandstalige filosofische moestuintjes.

Guy VAN KERCKHOVEN

RATIONALITEIT

Rob Devos, *De slaap van de rede. Over rationaliteit in wetenschap en samenleving.* Leuven/Amersfoort, Acco, 1994, 205 pp., 695 Bfr./Hfl. 38,75 ISBN 90 334 2982 9

Rob Devos doceert wetenschapsleer en politieke theorieën aan de KU Leuven en sociale wijsbegeerte aan de KU Brussel. Zijn boek is gegroeid uit de kandidatuurcursus wetenschapsleer (p. 7) en bevat zeven hoofdstukken.

In het eerste presenteert de auteur wat hij het 'standaardmodel' van het wetenschappelijk denken noemt. Dit weet hij geformuleerd door de 'Wiener Kreis' en het logisch positivisme: wetenschappelijke kennis dient gefundeerd te zijn op waarneembare feiten en logische analyse. Inzover kan een uitspraak waar of vals zijn. Niet verifieerbare (metafysische) uitspraken zijn wetenschappelijk zinloos.

In het volgende hoofdstuk komt het kritisch rationalisme van Karl Popper aan bod, dat aan de fundamenteën van het standaardmodel knaagt: wetenschappelijke uitspraken zijn slechts hypothesen, soms intuïtief gewonnen vermoedens, die echter kritisch getoetst moeten worden, wat wel tot falsificatie, nooit tot verificatie van uitspraken leidt.

Hoofdstuk drie belicht de figuur van Thomas Kuhn. Kuhn betreft wetenschappelijke theorieën op de samenleving. Hij belicht het conventioneel karakter van de wetenschap.

Vervolgens past Devos de theorie van Kuhn toe op het standaardmodel en gaat hij op zoek naar de maatschappelijke context waarin dit model tot ontplooiing kwam. Hij schetst het westerse technische denken vanaf de renaissance en Francis Bacon tot heden. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een korte kritiek van Martin Heidegger op de techniek.

In het volgende hoofdstuk verspringt de aandacht — nogal onverwacht en bruusk — naar de menswetenschappen en de maatschappelijke achtergronden van waaruit deze fungeren, of juist gezegd, de auteur belicht deze problematiek vanuit — en uitsluitend vanuit — het oeuvre van Michel Foucault. Het is het langste en meest uitgewerkte hoofdstuk van het boek. Bij Foucault verschuift het perspectief van de wetenschapsleer naar de wetenschapskritiek, nog breder naar de cultuurkritiek, naar kritiek op het westerse rationele beschavingsmodel, waarvan het onderdrukkende karakter wordt aangetoond.

Hoofdstuk zes gaat in op het denken van Paul Feyerabend en diens epistemologisch anarchisme. Zoals bij Foucault wordt ook bij deze filosoof de geïnstitutionaliseerde rationaliteit (wetenschap, universiteit) in vraag gesteld.

Tenslotte eindigt de auteur zijn boek bij Jürgen Habermas en de 'Frankfurter Schule'. Habermas biedt, volgens Devos, de rationele en normatieve basis, die hij afwezig weet bij Foucault en Feyerabend, die het fundament moet zijn voor een geldige maatschappijkritiek.